

درس نهم**«جنگ جهانی اول و ایران»****«زمینه ها و علل جنگ های جهانی اول»**

پیامدها و تاثیرات انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب صنعتی در نیمه دوم قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم خود را نشان داد.

مسائل پیش روی جهانیان اجمالاً به شرح زیر بود.

«تداوم و گسترش رقابت های استعماری رشد اندیشه های ملی گرایی (ناسیونالیسم) و ظهور قدرت های جدید»
یکم:

تداوم و گسترش استعمار

۱-۱: با انقلاب صنعتی و ساخت سلاح های پیشرفته (زمینی و دریایی) توان سیاسی به ویژه نظامی دول اروپایی را بالا برد و نیز سیاست استعمار گرایانه آنان را سرعت بخشید.

۱-۲: استعمارگران به ویژه انگلستان و فرانسه با گسترش مستعمرات خود در آسیا آفریقا و آمریکا و اقیانوسیه با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

دوم:

«مقاومت در برابر استعمار»

مردمان بسیاری از مستعمرات در برابر استعمارگران نه تنها به مقاومت پرداختند بلکه به علیه سلطه آنان به پا خاستند.

۱-۲:

الف: قیام مهدیون در سودان به رهبری مهدی سودانی

ب: قیام مردم الجزایر به رهبری امیر عبدالقادر

ج: قیام سپاهیان هندوستان و مبارزات ضد استعماری به رهبری مهاتما گاندی «انقلاب و قیام بی خشونت»

د: قیام و جنبش های مردم آمریکای لاتین به رهبری سیمون بولیوار

سوم:

«اندیشه های ملی گرایی و ظهور قدرت های جدید»

۳-۱: در قرن نوزدهم دو جریان ملی گرایی و آزادی خواهی اروپا را فرا گرفت. مردمانی که تاریخ و فرهنگ و زبان مشترکی داشتند خواهان استقلال و یکپارچگی شدند.

۳-۲: مهمترین این کشورها (ایتالیا آلمان لهستان صربستان و مجارستان و ... کشورهای دیگر بودند.

نکته: (مبارزات استقلال طلبانه کشورهای مذکور در نیمه دوم قرن نوزدهم شدت پیدا کرد و در نهایت تا پایان جنگ های اول جهانی ادامه یافت)

چهارم:

«تشکیل اتحاد و اتفاق سه گانه»

(اتحاد مثلث و اتفاق مثلث) (متحدین و متفقین)

۴-۱: آلمان از یک سو با هدف مقابله با فرانسه و از سوی دیگر سیاست های توسعه طلبانه را در خارج از اروپا در پیش گرفت.

۴-۲: آلمان به دنبال این سیاست ابتدا با امپراتوری (اتریش - مجارستان) و سپس ایتالیا پیمانهای جداگانه ای بست لذا موفق به تشکیل «اتحاد مثلث» شد. (متحدین)

۴-۳: دولت فرانسه نیز ابتدا با روسیه و سپس با انگلستان پیمانهای جداگانه امضا کرد و با رفع اختلاف روسیه و انگلستان و عقد قرارداد سری ۱۹۰۷ شرایط برای ایجاد (اتفاق سه گانه) (متفقین) فراهم و به امضا رسید.

۴-۴: با اینکه تشکیل اتحاد و اتفاق مثلث توازن قوا به وجود آورده بود تشدید رقابت ها و دشمنی های طرفین در نهایت به جنگ جهانی اول انجامید.

نکته: مهمترین علل جنگ های جهانی اول و عبارت بودند از (اختلافات مرزی بین دول اروپایی دشمنی شدید آلمان و فرانسه رقابت های مستعمراتی و دخالت در منطقه شبه جزیره بالکان و... بود.

پنجم:

«جنگ های جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸)»

(شروع جنگ)

- ۱-۵: بهانه شروع جنگ قتل ولیعهد اتریش و همسرش در شهر سارایوو (مرکز ایالت بوسنی) به دست یک دانشجوی صربی بود. دولت اتریش صربستان را مقصر دانست و آن کشور اعلان جنگ داد.
- ۲-۵: طولی نکشید که کشورهای عضو اتحاد و اتفاق مثلث با یکدیگر وارد جنگ شدند.
- ۳-۵: به دنبال شروع جنگ برخی از کشورها به دو اتحادیه متحدین و متفقین پیوستند.
- الف: امپراتوری عثمانی و بلغارستان به متحدین پیوستند.
- ب: کشورهای (ژاپن یونان پرتغال رومانی و... به متفقین پیوستند.
- نکته: ایتالیا در میانه جنگ در سال (۱۹۱۵ م) از متحدین جدا و به متفقین پیوست.
- ششم:

«انقلاب روسیه»

- ۱-۶: دولت روسیه قبل از جنگ جهانی درگیر اعتراضات داخلی بود و با شرکت در جنگ های جهانی اوضاع در این کشور به نابسامانی بیشتری انجامید.
- ۲-۶: شورش نظامیان در پتروگراد منجر به برکناری نیکلای دوم انجامید. و نیز گروهی از انقلابیون سوسیالیست (بلشویک ها) به رهبری لنین اداره کشور را به دست گرفتند (با کمک آلمان) و بر اعتراضات خود افزودند.
- ۳-۶: لنین با طرح سه شعار اساسی «صلح زمین نان»-«تسلط کارگران بر تولید»-«همه قدرت از آن شورا ها» پشتیبانی سربازان کشاورزان و کارگران را جلب کردند. و با به دست گرفتن قدرت نام روسیه را به اتحاد شوروی تغییر دادند.

هفتم:

«پایان جنگ»

۷-۱: آمریکا تا سال ۱۹۱۷ بی طرفی خود را در جنگ حفظ کرده بود. اما عملیات زیردریایی های آلمانی و غرق کشتی های ناوگان دریایی آمریکا با دخالت و تصویر کنگره ایالات متحده به آلمان اعلان جنگ داد.

۷-۲: ورود آمریکا صحنه های جنگ را به نفع متفقین تغییر داد و در نهایت به شکست آلمان انجامید. با تسلیم شدن کشورهای طرفدار متحدین جنگ جهانی اول به پایان رسید (۱۱ نوامبر ۱۹۱۸)

هشتم:

«آثار و پیامدهای جنگ»

۸: پیمان صلح ورسای: کشورهای پیروز و شکست خورده در جنگ با هدف عقد قرارداد صلح در کاخ ورسای در پاریس گرد هم آمدند البته نه تنها پیمان ورسای با آلمان بلکه با دیگر کشورهای عضو اتحاد مثلث پیمان های جداگانه ای منعقد گردید.

نکته: پایان جنگ های جهانی اول به پایان ۴ امپراتوری نیز انجامید و آن ها عبارت بودند از (امپراتوری اتریش مجارستان) (امپراتوری عثمانی) (امپراتوری آلمان) - (امپراتوری روسیه). با بلغارستان نیز معاهده جداگانه ای به امضا رسید.

نهم:

«تشکیل جامعه ملل»

۹: به پیشنهاد ویلسون رئیس جمهور وقت آمریکا با هدف صلح و امنیت جهانی و جلوگیری از جنگ جامعه ملل تاسیس شد. مرکز جامعه ملل در شهر «ژنو» در سوئیس بود.

نکته: تصمیمات جامعه ملل ضمانت اجرایی نداشت. برخی از کشورهای بزرگ از اجرای مصوبات آن سرباز زدند.

دهم:

«تلفات و خسارتهای انسانی و اقتصادی»

۱-۱۰: جنگ جهانی اول جامعه جهانی را دچار مصائب فراوان کرد و سبب ویرانی منابع و مراکز اقتصادی اروپا و جهان شد.

۲-۱۰: این جنگ بر اثر سلاح های جدید و بر اساس آمار رسمی بیش از ۹ میلیون نظامی کشته و ده میلیون نفر زخمی اسیر و مفقود برجای گذاشت.

۳-۱۰: میلیون ها انسان غیرنظامی با کمبود مواد غذایی به بیماریهای همه گیر و آوارگی دچار گشتند.

«ایران در جنگ جهانی اول»

(اشغال نظامی ایران)

یکم:

۱-۱: با شروع جنگ جهانی اول (ابتدای سلطنت احمد شاه) ایران اعلام بیطرفی کرد و این در حالی بود که مأموران و جاسوسان آلمانی در مناطق مختلف ایران دست به اقداماتی بر ضد دولت های اتفاق سه‌گانه (متفقین) انجام می دادند.

۱-۲: با اینکه کشورهای اروپایی درگیر جنگ بودند دولت‌های روس و انگلیس مناطق تحت نفوذ خود را اشغال نظامی کردند. سپس روس ها در مناطق اشغالی قزاقخانه تاسیس کردند. انگلیس ها نیز در جنوب کشور (پلیس جنوب) ایجاد کردند.

نکته مهم: روزها و انگلیسی‌ها یک سال پس از شروع جنگ در سال ۱۹۱۵ کشورمان را به دو منطقه نفوذ تقسیم کردند. در این شرایط دولت عثمانی نیز مناطقی از غرب کشور را اشغال کرد و با نیروهای متفقین درگیر شد.

دوم:

«مقاومت ایرانیان در برابر اشغالگران»

۲-۱: در حالی که حکومت قاجار عاجز از رویارویی با اشغالگران روسی و انگلیسی بود اما مردم به خصوص ایلات و عشایر تحت تاثیر مراجع در برابر اشغالگران تا حدود توان ایستادگی کردند در فارس بوشهر و خوزستان این حرکات چشمگیرتر بود.

۲-۲: دلاوران دشتستان و تنگستان و دشتی به فرماندهی «رئیسعلی دلواری» در کازرون به رهبری ناصر دیوان کازرونی با شجاعت با نیروهای انگلیسی نبرد کردند و در خوزستان در «نبرد جهاد» بر علیه قوای بیگانه جنگیدند.

سوم:

«آثار و نتایج جنگ جهانی اول در ایران»

۳-۱: ایران هیچ نقشی در جنگ و ادامه آن نداشت ولی برای ایران اشغال شده روسی و انگلیسی فاجعه بار بود عده زیادی از مردم بیگناه در اثر قحطی و به سبب گرسنگی و سوء تغذیه و بیماری های ناشی از آن به طرز دلخراشی جان دادند.

۳-۲: جنگ جهانی اول و اشغال ایران علاوه بر ویرانی اقتصادی و تلفات سنگین انسانی موجب بی ثباتی دولت مرکزی و تعطیلی مجلس شورای ملی گردید.

چهارم:

«قرارداد ۱۹۱۹»

۴-۱: با پیروزی انقلاب ایران روسیه دولت بلشویکی نیروهای شاه از ایران فراخوان و دولت استعمارگر انگلیس از فرصت به دست آمده نیمه شمالی ایران را نیز اشغال کرد.

۴-۲: در حالی که دولت جدید روسیه درگیر جنگ های داخلی بود دولت اشغالگر انگلیس برای تحکیم هر چه بیشتر نفوذ و سلطه خویش قرارداد ۱۹۱۹ را با وثوق الدوله امضا کرد و به موجب همین قرارداد (۱۹۱۹) الف: اداره کلیه امور مالی به ویژه نظامی در اختیار دولت انگلیس درآمد.

ب: ایجاد ارتش یکپارچه ایران و تامین اسلحه و تدارکات نظامی و اداره آن با افسران انگلیسی بود.

ج: انگلستان متعهد شد وامی در اختیار دولت ایران قرار دارد که تحت نظارت کامل کارشناسان مالی انگلیس هزینه شود.

۴-۳: این قرارداد با مخالفت گسترده شخصیت های ملی مذهبی سیاسی گروه ها و احزاب روبرو شد.

نکته: نقش آیت الله سید حسن مدرس در مخالفت با این قرارداد سقوط دولت وثوق الدوله بسیار موثر بود.

پنجم:

«کودتای سیاه»

«انگلستان برای دستیابی به اهداف خود در صدد تغییر حکومت از طریق کودتا برآمد»

۵-۱: در راستای اجرای کودتای ژنرال آیرون سایید با کمک سید ضیاءالدین طباطبایی که سیاستمداری وابسته به انگلستان بود یکی از فرماندهان نظامی به نام رضاخان را مناسب تشخیص داد.

۵-۲: آیرونساید در قزوین با رضاخان ملاقات کرد و مسائل را با او در میان گذاشت و برای اجرای کودتا به تهران رفت ضمن ملاقات با احمد شاه به او القا کرد که حرکت رضاخان به سوی تهران برای حفظ کشور و سلطنت ضروری است.

۵-۳: نیروهای قزاق به رهبری رضاخان در بامداد سوم اسفند ۱۲۹۹ بدون هیچ مقاومتی وزارتخانه‌ها و نقاط حساس پایتخت را تصرف کردند.

۵-۴: سیدضیاءالدین طباطبایی به نخست وزیری منصوب شد و رضاخان نیز به عنوان فرمانده ارتش با لقب «سردار سپه» برگزیده شد. سید زیاد به فاصله کوتاهی استعفا داد و رضاخان در مقام وزیر جنگ بر قدرت و نفوذ خود افزود.

ششم:

«رضاخان از نخست وزیری تا پادشاهی»

۶-۱: رضاخان طی دو سال (۱۳۰۰-۱۳۰۲) در پست وزارت جنگ با حمایت انگلستان موقعیت خود را تثبیت کرد و سپس به نخست وزیری رسید. احمدشاه بلافاصله به اروپا رفت رضاخان در غیاب شاه با استفاده از اوضاع و شرایط موجود کشور خود را برای رسیدن به سلطنت آماده می کرد.

۶-۲: در غیاب شاه ضمن تبلیغات گسترده علیه شاه موقعیت خود را هر چه بیشتر تحکیم بخشید. و این در حالی بود که احمدشاه تصمیم به بازگشت به ایران برای حفظ سلطنت گرفت.

۶-۳: دولت انگلیس ضمن مبالغه گویی مبنی بر اوضاع آشفته کشور خواستار انصراف احمدشاه از تصمیم خویش شود تا این که رضاخان امنیت لازم را برای حضورش در کشور فراهم آورد.

۴-۶: سرکوبی شیخ خزعل و بعضی شورش‌های پراکنده با توجه به امنیتی که رضاخان به وجود آورده بود محبوبیت او افزایش یافت و با تبلیغات طرفداران رضاخان زمینه سلطنت او فراهم شد.

هفتم:

«به سلطنت رسیدن رضاخان»

۱-۷: در سال ۱۳۰۴ ماده واحده به صورت طرح در مجلس شورای ملی مطرح گردید. که با اعلان خلع قاجاریه از سلطنت و سپردن حکومت به صورت موقت به رضاخان خواسته و درج شده بود.

۲-۷: در همان ته می بایست مجلس موسسان برای تغییر چند ماده از قانون اساسی و تعیین تکلیف قطعی سلطنت تشکیل شود. عده‌ای از وکلای مجلس از جمله آیت الله مدرس و دکتر مصدق و تعدادی دیگر از نمایندگان مجلس با این طرح مخالفت کردند.

۳-۷: با تشکیل مجلس موسسان در آذر ۱۳۰۴ پس از شروع گفتگو با تغییرات چند کلمه همان ماده واحده را تصویب کردند و رضاخان را به سلطنت انتخاب و آن را در خاندان موروثی کردند.

هشتم:

«ماهیت برخی از اصلاحات و اقدامات رضا شاه»

با آغاز سلطنت پهلوی و همزمان با آن دوره نوینی از غارت کشور ایران به دست بیگانگان فراهم آمد که به (استعمار نو) شهرت دارد.

۱-۸: الف: بازگشت به حکومت استبدادی: او با حذف شخصیت‌های آزادیخواهی به حکومت استبدادی را در پیش گرفت و به قانون و قانونگذاری اهمیت نمی داد.

ب: ایجاد ارتش منظم: این ارتش در مرکز سیاسی کشور را ممکن می ساخت و قیام‌های مردمی را سرکوب می کرد او با هدایت انگلیسی‌ها به تجدید سازمان ارتش پرداخت. و در سال ۱۳۰۴ قانون نظام وظیفه عمومی را به تصویب رساند.

ج: راه آهن سراسری: راه آهن سراسری بندر ترکمن را به بندر شاپور (بندر امام خمینی (ره) فعلی) متصل می‌کرد. در صورت تجاوز روس‌ها به ایران انگلیسی‌ها می‌توانستند نیروهای خود را از این طریق برای جلوگیری از آنان به شمال بفرستند و مانع نفوذ آنان نیز به هندوستان شوند.

نکته: در جنگ دوم جهانی و استفاده متفقین از راه آهن به مهمترین عامل ارتباطی متفقین تبدیل شد.

د: یک شکل کردن لباس‌ها و کشف حجاب: او تصور می‌کرد راه پیشرفت کشور تقلید از فرهنگ غرب است و در تعقیب همین فکر بود که به عنوان مبارزه با کهنه پرستی به یک شکل کردن لباس‌ها و برداشتن حجاب بانوان اقدام کند. اجرای این امر با مخالفت مردم ایران روبرو شد از جمله می‌توان به قیام مردم مشهد و حادثه مسجد گوهرشاد اشاره کرد که عده‌ای کشته و مجروح شدند.

۸-۲: در راستای تقلید از فرهنگ غرب با سفری که به ترکیه کرد ضمن ملاقات با آتاتورک رئیس جمهور وقت ترکیه و به تقلید از او به مبارزه با سنت‌های اسلامی پرداخت.

۸-۳: رضا شاه به تضعیف روحانیت پرداخت. دفترخانه‌های شرعی را تعطیل کرد و عزاداری حضرت سیدالشهدا (ع) را قدغن نمود و از اجرای آداب مذهبی به شدت جلوگیری کرد.

نهم:

«شهادت مدرس»

۹-۱: مدرسه یگانه دشمن سرسخت و جدی دوران نخست وزیری و سلطنت رضاخان بود.

۹-۲: از یکسو وجود مدرس را در تهران خطری جدی برای سلطنت خود می‌پنداشت و از سوی دیگر رضا شاه میدانست که ما در رستوران می‌تواند مانند دیگران به راحتی از بین ببرد و لذا در صدد تبعید او بر آمد.

۹-۳: در مهرماه ۱۳۰۷ ماموران شهربانی به منزل ایشان حمله بردند. ابتدا او را به خواف و سپس به کاشمر تبعید کردند. و در دهم آذر سال ۱۳۱۶ این روحانی شریف و بزرگوار و تراز اول را مسموم و به شهادت رساندند.